

Lukáš Pecha

Ḫarādum na Eufratu: příklad města na periferii starobabylónského státu

Abstract

This contribution deals with the texts discovered in the Old Babylonian town Ḫarādum on the middle Euphrates. It describes the largest archives which contain mostly economic texts dealing with trade, transactions with real property, debts etc.

Summary

Ḫarādum on the middle Euphrates can serve as a good example of a systematically planned new town in the Old Babylonian period (1st half of the 2nd mill. B.C.). The first textual evidence is dated to the reign of the Assyrian king Šamši-Adad I. (1813–1781 B.C.) and Zimri-Lim, king of Mari (1782–1759 B.C.). During the reign of the 1st Dynasty of Babylon, Ḫarādum became part of the Old Babylonian state. The earliest texts found in this town can be dated to the reign of the Babylonian king Samsu-iluna (1749–1712 B.C.). The excavations conducted in the years 1981–1984 brought more than one hundred Old Babylonian tablets which can be reliably grouped to several archives. One of the most important archives was excavated in the house No. 2, which served as the residence of Ḫabbasānu, the mayor of the town. The largest collection of tablets comes from the house Nr. 7, which can be interpreted as the dwelling of a representant of a private commercial firm. The most texts discovered in Ḫarādum deal with economic matters, such as trade, transactions with real property, debts etc. It must be emphasized that among the texts within the individual archives, sometimes very poor prosopographic connections can be found.

V dějinách starověké Mezopotámie nalezneme dostatek příkladů nově vybudovaných měst, která byla vystavěna buď na místech dříve zcela neobydlených, nebo vznikla přestavbou starších sídel vesnického charakteru. Většina dokladů těchto gigantických stavebních projektů pochází z novoasyrského období (1. tisíciletí př. n. l.), kdy měl stát – mj. také díky svému značnému teritoriálnímu rozsahu a velkému množství pracovních sil – relativně nejlepší podmínky pro uskutečnění takto náročných cílů. Známý je především případ města Kalchu (dnešní Nimrúd), vybudovaného již ve 13. století př. n. l., které bylo později z valné části opuštěno a bylo velkorysým způsobem přestavěno teprve v 9. stol. př. n. l. za vlády Aššurnasirpala II. (883–859 př. n. l.) jako hlavní politické centrum rodící se asyrské velmoci. Z 2. tisíciletí př. n. l. pocházejí doklady o podobných projektech (byť uskutečňovaných ve skromnějším měřítku) jak z Asýrie (město Kār-Tukultī-Ninurta, vystavěné Tukultī-Ninurtou I., 1244–1208 př. n. l.), tak z Babylónie. Na počátku 2. tis. př. n. l., za panování dynastie z Lary, bylo založeno město Maškan-šāpir, ležící ve střední části Babylónie, které se vedle Lary stalo důležitým politickým střediskem tohoto státu. Z doby vlády kassitské dynastie (16.–12. stol. př. n. l.) pochází město Dūr Kurigalzu, zbudované patrně za panování Kurigalzu I. v 15. stol. př. n. l. V období starobabylónském, pravděpodobně v průběhu 18. stol. př. n. l., bylo vybudováno opevněné město, které se nazývalo Harādum (dnešní Hirbet ed-Dinije).

Město Harādum leží na středním toku Eufratu na území dnešního Iráku. Jeho poloha na řece, která představovala hlavní dopravní tepnu spojující Mezopotámii se Sýrií, činila z Harādum důležité středisko dálkového obchodu. Od počátku 80. let 20. století byly v této oblasti v souvislosti s plánovanou stavbou přehrady na středním Eufratu prováděny rozsáhlé záchranné výzkumy, které byly organizovány Generální správou iráckých starožitností. V rámci tohoto programu byla v letech 1981–1984 zkoumána rovněž lokalita Hirbet ed-Dinije. Tento pahorek nebyl zaplaven vodami přehrady, a tak zde výzkumy pokračovaly, tentokrát již pod francouzským vedením, v roce 1988. V čele francouzské expedice stála Christine Kepinski-Lecomte a jako epigrafik výpravy působil Francis Joannès.

Díky systematickému průzkumu lze spolehlivě rekonstruovat uspořádání tohoto města. Jeho vzhled jasně svědčí o promyšleném plánování, které je dokladem vysokého stupně rozvoje urbanistiky na počátku 2. tisíciletí př. n. l. Harādum má téměř dokonale čtvercový půdorys o rozměrech 115 × 115 m, který je vymezen městskými hradbami. Centrum města představuje náměstí, které je přístupné hlavní třídou, směřující k jediné městské bráně (podrobné informace o archeologickém průzkumu města Harādum uvádí KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992). Na jihovýchodní straně náměstí byla identifikována chrámová budova (budova č. 1). Přímo proti chrámu se nacházel dům starosty města (č. 2). Širší ulice rozdělovaly zastavěnou plochu města do několika čtvrtí.

Město bylo osídleno ve dvou fázích. Starší z nich, označovaná jako fáze 3 (période 3), je datována do starobabylónského období (18.–17. stol. př. n. l.). Po sídelním přerývu je v této lokalitě doložena existence asyrské pevnosti (11.–9. stol. př. n. l.; fáze

2 a 1; viz KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 9). První zmínky o Harādum se objevují již v písemných pramenech z Mari, které jsou datovány do období vlády staroasyrského krále Šamši-Adada I. (1813–1781 př. n. l.) a marijského vladaře Zimri-Lima (1782–1759 př. n. l.; viz CHARPIN, Dominique, 2004, s. 355, pozn. 1845; k vývoji Harādum srov. KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 30–36; JOANNÈS, Francis, 2006, s. 17–25; CHARPIN, Dominique, 2004, s. 354–355). Přímo z Harādum ovšem nemáme k dispozici žádné písemné prameny, které by pocházely z této rané fáze. Za vlády babylónského krále Hammu-rabiho (1792–1750 př. n. l.) se v textech z Babylónie neobjevují žádné zmínky o tomto městě, které je opět písemně doloženo až za panování jeho nástupce Samsu-iluny (1749–1712 př. n. l.). Za vlády tohoto panovníka se objevují první texty přímo v samotném Harādum. Dokumentovány jsou i pozdější fáze starobabylónského období – texty nalezené v Harādum jsou datovány do doby vlády Abi-ešuha (1711–1684 př. n. l.), Ammi-ditany (1683–1647 př. n. l.) a Ammi-šaduqy (1646–1626 př. n. l.). V průběhu vlády posledního jmenovaného vladaře bylo město z neznámých důvodů opuštěno; nevíme, zda konec osídlení souvisel s neklidnými politickými poměry v pozdní fázi starobabylónského období, či zda se na zániku starobabylónského města Harādum podepsaly i jiné faktory, např. ekologické (k možným příčinám zániku starobabylónského Harādum srov. JOANNÈS, Francis in: KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 35–36. Srov. rovněž SAUVAGE, Martin, 1995).

Důležitým výsledkem průzkumu této lokality byl objev více než stovky starobabylónských tabulek, jež byly nalezeny při průzkumech mezi lety 1981 a 1984; publikovány však byly o více než 20 let později. Tyto texty vrhají světlo především na ekonomické záležitosti soukromého charakteru a umožňují rekonstruovat poměry, které vládly na periferii babylónského státu v pozdní fázi starobabylónského období.

Význam tohoto nálezu spočívá především v tom, že texty byly objeveny při regulérních archeologických průzkumech, nikoliv při ilegálních vykopávkách, a díky tomu je možno přesně rekonstruovat jednotlivé archívy, což je v mnoha případech záležitost velmi složitá a nejednoznačná (pro příklad lze uvést KALLA, Gábor, 1999, který podává přehled rekonstrukce archívů v Sippiru – tyto texty, uložené v Britském muzeu, pocházejí z let 1882–1902 a informace o jejich provenienci jsou velmi omezené). Je samozřejmě, že studium písemných pramenů ze starověké Mezopotámie nám poskytuje mnohem cennější informace, zkoumáme-li tyto texty s přihlédnutím k archivním souvislostem. Vzhledem ke specifickým politickým a sociálním podmínkám, které panují ve většině zemí moderního Předního východu, však značná část dostupného písemného materiálu pochází z nelegálních vykopávek, při nichž jsou nenávratně ztraceny informace o původním uložení tabulek. Badatelé se tak musí pokoušet o rekonstrukci vzájemných souvislostí mezi texty na základě srovnávání formálních a obsahových podobností, přičemž významnou roli hraje především prosopografie, tj. shromažďování údajů o osobách, které se vyskytují v jednotlivých textech, za účelem jejich přesnější identifikace. Je evidentní, že pokud se podaří prokázat totožnost dvou osob, které jsou doloženy ve

dvou různých textech, lze předpokládat, že mezi těmito texty existuje časová a prostorová souvislost. Tato metoda však jen zřídka vede k jednoznačně prokazatelným závěrům.

Při vykopávkách v Harādum bylo identifikováno několik archívů, které se nacházely především v soukromých obytných stavbách. K nejvýznamnějším archívům objeveným v tomto městě náleží texty z domu č. 2, v němž bydlel Habbasānu, zastávající úřad starosty (*rabiānum*; k tomuto titulu viz nyní SERI, Andrea, 2005, s. 51–96) za vlády babylónského krále Abī-ešūha (1711–1684 př. n. l.; k této budově srov. KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 111–115). Dům č. 3 obýval Jašpuṭ-Addu a jeho syn Zākirim (KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 137–145). V tomto domě bylo objeveno celkem 8 textů (viz JOANNÈS, Francis, 2006, s. 57–66). Největší, avšak obsahově značně heterogenní soubor pramenů pochází z domu č. 7 (KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 116–122; k textům viz JOANNÈS, Francis, 2006, s. 101–151). Z pramenů nalezených mimo obytné stavby lze uvést tabulky z budovy č. 1 (KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 123–136), která byla interpretována jako chrám, zasvěcený patrně bohyni Ištar. Texty z chrámu (celkem 4) publikoval JOANNÈS, Francis, 2006, s. 50–55.

Habbasānu byl bezesporu jednou z prominentních osobností města. Jeho soukromý archív, který byl uložen ve třech místnostech jeho residence (v místnostech č. 2, 3 a 7), obsahuje 5 dopisů (z toho ovšem pouze jeden dopis je čitelný, ostatní dopisy se dochovaly pouze v drobných fragmentech), 21 právních a účetních záznamů a 3 texty nejasného obsahu (srov. přehled textů, který uvádí JOANNÈS, Francis, 2006, s. 74). Podobně jako v mnoha obdobných případech nejsme schopni u většiny textů s jistotou určit, zda se vztahují k záležitostem, které vyplývaly z posice, již Habbasānu zaujímal v městské administrativě, nebo zda zaznamenávají soukromé záležitosti tohoto hodnostáře. Úředního charakteru je jistě dopis č. 24 (KD 86), který má bohužel poškozenou úvodní část, jež obsahovala jména adresáta a odesílatele. Pisatel dopisu se zmiňuje o zprávě, kterou mu zaslal hodnostář označený titulem EGIR a stařešinové z města Jablija.¹ Jejich zpráva se týkala 74 gurů (22 200 litrů) obilí, které bylo pravděpodobně vybráno (či mělo být vybráno) pro palác jako nějaký poplatek za určitý rok Ammi-ditanovy vlády. Bohužel kvůli značnému poškození je obsah dopisu nejasný. Jméno starosty Habbasānu se v tomto dopise neobjevuje, avšak nelze vyloučit, že figurovalo v některé z poškozených pasáží textu. Je pravděpodobné, že Habbasānu jakožto starosta města byl zapojen do vybírání různých typů poplatků, které byly určeny pro státní pokladnu.

To naznačuje další text ze starostova archívu, text č. 30 (KD 75, Ae 18), jenž nabízí velmi pozoruhodné svědectví o tom, co bychom mohli označit jako „zneužití pravomocí veřejného činitele“. Tento text byl sepsán zřejmě v době, kdy Habbasānu již nevykonával úřad starosty, a týká se stříbra, které ještě ve své funkci vybral od obyvatel

města.² Měšťané obvinili bývalého starostu, že si protiprávně přisvojil část vybraných poplatků a uložil je ve svém domě.³ Na základě jejich žaloby byl Habbasānu donucen vrátit veškerý majetek, který ve svém domě neoprávněně zadržoval. Tím byly veškeré nároky daňových poplatníků uspokojeny a bývalému starostovi nehrozily žádné další postihy. Je zajímavé, že také Habbasānu se zavazuje, že nebude vůči městu uplatňovat žádné nároky (to mělo zřejmě zaručit definitivní vzájemné vyrovnání mezi oběma stranami).⁴

Důležitý soubor pramenů představují texty právního a administrativního charakteru, které vrhají světlo na rozsáhlou hospodářskou aktivitu nejen samotného Habbasānu, ale také dalších osob, které s ním spolupracovaly. Podle textu č. 29 (KD 63) vyplatil Habbasānu určité množství stříbra muži, jehož jméno je bohužel silně poškozeno. Text neobsahuje žádné bližší podrobnosti o této transakci a tudíž nevíme, zda se jednalo o splacení dluhu nebo o platbu související s nějakou podnikatelskou činností. Přísařa, která se týká zřeknutí se budoucích nároků, však naznačuje, že tento text spíše zaznamenává nějakou obchodní transakci.⁵ V úloze svědků vystupuje 11 mužů, kteří jsou identifikováni pouze osobními jmény, nikoliv profesemi či tituly. Tento text je datován do 20.(?) dne měsíce *addaru* v roce, kdy úřad eponyma, tzv. *limum*, vykonával Abī-Sîn. Tato forma datování je neobvyklá. Způsob označování letopočtu pomocí jmen eponymů byl rozšířen v Asýrii, zatímco na území babylónského státu, k němuž v této době náleželo také město Harādum, byl používán odlišný systém datování, který využíval datovacích formulí. Tyto datovací formule obsahovaly zmínky o důležitých událostech,

2) Ř. 1) *aš-šum KÙ.BABBAR ša Ḥa-ba-sa-n[u] 2) i-na ra-bi-a-nu-ti-šu 3) URU^{KI} ú-ša-ad-di-nu „kvůli stříbru, které Habbasānu vybral (ve) městě za svého starostování“.*

3) Ř. 4) *URU^{KI} ka-lu-šu ip-ḥur-ma 5) a-na Ḥa-ba-sa-nu ki-a-am iq-bu-ú-ma 6) um-ma šu-nu-ma 7) i-na KÙ.BABBAR ša tu-ša-ad-di-na-ni-ti 8) KÙ.BABBAR ma-du-ma i-na bi-ti-ka 9) UDU.NÍTA IGI.SÁ-ni wa-at-ru-tum 10) i-na bi-ti-ka i-ba-aš-šu „celé město se shromáždilo, takto pravili (obyvatelé města) k Habbasānuovi: „Ze stříbra, které jsi od nás vybral, (je) mnoho stříbra ve tvém domě, a nadbyteční skopci (z) našeho poplatku igisúm jsou ve tvém domě“.* Poplatek igisúm je dobře doložen ve starobabylónských pramenech, srov. PECHA, Lukáš, 2001.

4) Ř. 20) *URU^{KI} KÙ.BABBAR ù UDU.NÍTA 21) ša i-ra-gu-mu-šum 22) e-li-šu ú-ul i-šu 23) ú-šu-ú [ba-aq-ra-am] 24) e-li URU^{KI} ú-ul [i-šu] 25) ú-ul i-ta-ar-ma 26) ^{DIS}Ḥa-ba-sa-nu a-na URU^{KI} ú-ul i-ra-gu-mu 27) ù URU^{KI} a-na Ḥ[ba]-sa-nu 28) [ú-ul] i-ra-gu-mu „město (již) nemá vůči němu (pohledávku) stříbra a skopců, které po něm požadují, a on (již) nemá požadavky vůči městu (a) neobrátí se (na ně s pohledávkou). Habbasānu nebude uplatňovat nároky vůči městu a město nebude uplatňovat nároky vůči Habbasānuovi“.*

5) Ř. 7) *U₆.KÚR.ŠĚ LÚ.LÚ.[RA] 8) NU.MU.[UN.GÁ.GÁ] 9) MU LUG[AL.BI IN].PÁD „přísahal při jméně králově, že se v budoucnosti neobrátí jeden na druhého (s nároky)“.*

1) Ř. 6) ^{LU}EGIR ù ši-bu-ut J[a]-ab-li-ja^[KI].

jako např. války, stavební projekty, kultovní záležitosti, které nastaly zpravidla v předcházejícím roce. Ke starobabylónským datovacím formulím viz HORSNELL, Malcolm, 1999. Je možné, že toto město mělo díky své poloze určité vazby na Asýrii, což se mohlo projevit např. určitým (omezeným) ovlivněním asyrskou datovací praxí. Na druhou stranu je však třeba říci, že použití asyrského datování je v Ḥarādum ojedinelé (jediný další příklad tohoto způsobu datování snad představuje text č. 41 = KD 65, kde je ovšem rekonstrukce poškozené řádky, obsahující údaj o datování, nejistá) a snad reflektuje nějakou specifickou situaci.

Ḥabbasānu nepochybně náležel k zámožnějším vrstvám městské populace, ať již získal svůj majetek legálně či nikoliv. Byl vlastníkem několika nemovitostí, s nimiž prováděl různé transakce. V textu č. 31 (KD 87; jeho začátek je poškozen) se uvádí, že Ḥabbasānu „převzal“ (*ilqe*) dům od muže jménem Jakūn-ummī, zatímco Binišinu obdobným způsobem „převzal“ dům od jistého Jatarānu. V textu je dále uvedeno, že Ḥabbasānu a Binišinu zaplatí v souvislosti s těmito převody Jatarānuovi poplatek označený jako *neplātum*, který zřejmě představoval kompensaci za uvedené zemědělské pozemky (srov. AHW., s. 791b *nipiltu(m)* „Ausgleichszahlung“; CAD N/2, s. 246a *nipiltu* „compensatory payment, balance payment“). Zbytek textu je rovněž poškozen, takže jeho celkový smysl nám uniká. V poškozeném kontextu se vyskytuje ještě jméno Ḥammu-rabi, což však nejspíše nelze chápat jako odkaz na stejnojmenného babylónského krále (text je mnohem pozdější, neboť Ḥabbasānu žil za vlády krále Abī-ešuhā). Text pravděpodobně zaznamenává blíže neurčitelnou transakci s nemovitostmi, do níž byl zapojen Ḥabbasānu se svým společníkem (?) Binišinuem. F. Joannès se domnívá, že tento text lze chápat jako záznam o dělení nemovitého majetku, který původně patřil třem osobám – Jatarānuovi, Jakūn-ummīmu a Ḥammu-rabimu (JOANNÈS, Francis, 2006, s. 82). Přímo na základě údajů, které jsou obsaženy v dochovaných částech tohoto fragmentárního textu, však nelze s jistotou takovou interpretaci prokázat.

Srozumitelnější je text č. 32 (KD 88), v němž se uvádí, že Ḥabbasānu zakoupil zemědělský pozemek od jistého Zimrī-Eraḥa. Majitelem sousedního pole je Binišinu, nepochybně Ḥabbasānuův partner z textu č. 31. Jako cenu za tento pozemek zaplatil Ḥabbasānu relativně vysokou částku 1 miny stříbra.

Ve zbývajících textech z tohoto archívu (často silně poškozených) se Ḥabbasānu již neobjevuje. Většinu z nich nelze přesněji datovat a nelze tudíž s jistotou

určit, zda byly do archívu zařazeny až v pozdějších dobách, po Ḥabbasānuově smrti,⁶ nebo zda se týkaly jiných záležitostí, které byly považovány za důležité, aniž by v nich Ḥabbasānu osobně figuroval.⁷ Tento případ ukazuje jasně, jak nespolehlivá jsou prosopografická kritéria, která jsou často – v případě textů pocházejících z ilegálních či ze starších, ledabyle dokumentovaných vykopávek – hlavním prostředkem pro rekonstrukci archivních souvislostí mezi texty. V mnoha případech – jako v Ḥabbasānuově archívu – nenacházíme žádné jasné prosopografické vazby mezi jednotlivými texty, ačkoliv tyto texty byly prokazatelně nalezeny ve stejné budově a tudíž je nepochybné, že tvořily ucelený soubor.

V budově č. 7 byla odkryta nejpočetnější skupina starobabylónských textů v Ḥarādum. Bylo tam nalezeno celkem 52 textů a fragmentů, především dopisů, smluv a administrativních záznamů (jedná se o texty č. 60–111, jejich přehlednou tabulku uvádí JOANNÈS, Francis, 2006, s. 102–103). Prakticky všechny texty z této budovy byly uloženy v malé podlouhlé místnosti č. 6 (její plocha činí 11,5 m²; KEPINSKI–LECOMTE, Christine, 1992, s. 116), jež je umístěna v jižní části budovy (výjimku tvoří pouze texty č. 61 = KD 81, č. 82 = KD 83, č. 83 = KD 85 a č. 110 = KD 82, které byly objeveny v místnosti č. 5 o rozloze 6,5 m², jež se nachází na severovýchod od místnosti č. 6).

Důležitou část tohoto archívu představují dopisy. Týkají se především hospodářských záležitostí a naznačují, že v domě č. 7 se pravděpodobně nacházel archív soukromé firmy, která se zabývala obchodními transakcemi nejen v samotném Ḥarādum, nýbrž i ve vzdálenějších regionech Sýrie a severní Mezopotámie. Specifický charakter má skupina dopisů, které posílá Nabium-nāšir jistému muži, jenž není identifikován žádným jménem (č. 63–66 = KD 14, KD 17, KD 32a, KD 34). Adresát je nejčastěji označen pouze jako „člověk, kterému Marduk dává život“.⁸ V jednom případě (č. 64) jej

6) To se snad týká textu č. 35 (KD 61; Ad 33), v němž se v poškozeném kontextu objevuje jméno *Jamši-<Ḥa>tnu*, syn *Ḥabbasānuův* (ř. 1) [...] *Ja-am-šī-<Ḥa->at-nu* 2) [DUM]U *Ḥa-ba-sa-nu*. Dále srov. text č. 37 (KD 74), podle nějž *Tarim-šakim*, syn *Ḥabbasānuův*, půjčil stříbro jistému *Zimrī-Eraḥovi*, synovi *Ḥanē-Addua* (podle fliace nepochybně totožnému se stejnojmenným mužem, který je doložen v textu č. 32). Jedním ze svědků této transakce je *Aḥu-aplu*, další syn *Ḥabbasānuův*. Závěrečná část textu, která obsahovala datovací formulí, je poškozena, proto nelze tento text přesněji časově zařadit.

7) Srov. text č. 38 (datování nejisté), podle nějž jistý *Sākirum*, syn *Šar-ilīho*, převzal do úschovy ½ miny a 6 šekelů stříbra od *Aqbu-liđiho*, syna *Ḥudānu*. Také v textech č. 39–52 se neobjevují žádná jména, která by vysvětlovala zařazení těchto textů do Ḥabbasānuova archívu.

8) *awīlum* ša *Marduk uballaṭušu* (65, 66). V dopise č. 63 je použit plurál; ř. 1) *a-na a-wi-le-e* ša [PAMAR.UTU *ú-ba-la-ṭu-šu-nu*]-ti.

Nabium-nāšir navíc označuje jako svého otce,⁹ což nemusí nutně označovat příbuzenský vztah mezi oběma muži, nýbrž může být chápáno jako vyjádření podřízeného postavení pisatele vůči adresátovi. Lze se domnívat, že příjemce těchto dopisů byl šéfem firmy, který sídlil v Harādum, zatímco Nabium-nāšir na jeho příkaz podnikal obchodní cesty, z nichž mu posílal zprávy o své činnosti.

V dopise 64 (KD 17) odesílatel uvádí, že se vydal na (obchodní) cestu.¹⁰ Žádá svého „otce“, aby mu napsal informaci o svých požadavcích (týkajících se patrně nákupu a prodeje zboží) na zapečetěnou tabulku, kterou mu má poslat po prvním poslu, jenž se vydá z města.¹¹ Dopis nám bohužel neposkytuje žádnou informaci o tom, kde se pisatel zdržoval a čeho se týkala jeho obchodní činnost. Některé dopisy z této skupiny naznačují, že okruh Nabium-nāširovy působnosti zahrnoval i vzdálenější regiony. V dopise č. 63 (KD 14) se Nabium-nāšir zmiňuje o městě Jablija, které leželo na jihovýchod od Harādum, dále po proudu Eufratu. Dopis č. 65 (KD 32a) naznačuje, že sféra obchodní činnosti firmy, pro niž pracoval Nabium-nāšir, zasahovala až do Aššuru v severní Mezopotámii. Podle tohoto dopisu se na něj obrátil muž jménem Hidāja, syn Abbāu, který je označen jako „pánův zmocněnec“.¹² Zmocněnec svěřil 40 kg cínu jistému Achlamejci, který vykonával práci v Harādum, a uložil mu, aby tento cín dopravil do města.¹³ Zbývající text je poškozen, takže nejsme schopni rekonstruovat celé znění této zprávy.

Stejným způsobem jako ve výše uvedené skupině textů („člověk, kterému Marduk dává život“) je označován příjemce několika dalších dopisů, které byly nalezeny ve stejné místnosti (texty č. 67–69 = KD 15, KD 38, KD 55). Je tedy možné, že jejich adresát je totožný s mužem, kterému jsou určeny dopisy z předešlé skupiny. Na rozdíl od těchto dopisů, jejichž pisatelem je Nabium-nāšir, mají dopisy č. 67–69 jiné odesílatele: jsou jimi Bunu-[ma-...] (č. 67), Sîn-nāšir (č. 68) a Apil-Šamaš (č. 69). Všechny tři dopisy mají také podobný námět – týkají se obchodních záležitostí, což podporuje domněnku,

9) Ř. 1) a-na a-bi-ja ša ^oAMAR.UTU ú-ba-al-la-tú-šu 2) qí-bí-ma „mému otci, kterému Marduk dává život, řekni“.

10) Ř. 12) ki-ma a-bi-at-ta ti-du-ú 13) KASKAL pa-ni-ja aš-ku-nu-ma „jak ty, můj otče, víš, vydal jsem se na cestu“.

11) Ř. 24) NĪ.KA₉-ka a-bi-at-ta e-pu-uš-ma 25) ÍB.TAG₄ ši-bu-tim ma-la šu-du-x x x 26) ku-un-kam-ma a-li-ka-na ma-aḥ-ri-a-am 27) šu-bi-lam „můj otče, proved' své vyúčtování, zbytek (svých) požadavků, všech, které ..., zapečet' a posli mi prvního posla“.

12) Ř. 7) ŠÁMAN.LÁ ša a-wi-lim. Výrazem awīlum „pán“ je pravděpodobně míněn adresát tohoto dopisu.

13) Ř. 9) 1 GÚ.UN 20 MA.NA AN.NA 10) [a-na] Ḥu-šú-nu ERIM Aḥ-la-mi-i 11) [L^U]ma-a-ša-ar kar-ri ^{URU}Ḥa-ra-d[^{IKI}] 12) [i-na] Aš-šur^{KI} ap-qí-id-ma 13) [a-na] Ḥa-ra-du^{KI} ú-[ša]-bi-la-aš-šu „1 talent a 20 min cínu jsem v Aššuru svěřil Ḥušunuovi z oddílu Achlamejců, dozorcí nábřeží z Harādum, a poslal jsem ho do Harādum“.

že jejich příjemcem (stejně jako ve výše uvedených případech) byl představitel nějaké firmy, který dostával informace od svých zmocněnců či obchodních partnerů. Jeden z těchto dopisů (č. 67 = KD 15) se týká nákupu ovčí vlny. Bunu-[ma-...] informuje adresáta, že kromě vlny (zakoupené) od ženy jménem Nišu-jaripi koupil ještě 5 min (2,5 kg) vlny od jistého Nūr-ilīšua.¹⁴ Jak vyplývá z dalšího obsahu dopisu, jednalo se o nákup na úvěr. Nyní totiž odesílatel vyzývá adresáta, aby mu neprodleně poslal 1 šekel stříbra na zaplacení zakoupené vlny.¹⁵ V dopise č. 68 (KD 38) odesílatel (Sîn-nāšir) připomíná, že jeho bratři se společně věnují obchodní činnosti.¹⁶ Dále se zmiňuje o otrokyni, kterou adresát daroval své sestře a kterou posléze odvedl jistý Abbā. Vyzývá adresáta, aby v této záležitosti zjednal pořádek. Dopis č. 69 (KD 55) ukazuje, že adresát byl zapojen do obchodu s otroky. Odesílatel mu připomíná jeho slib, který se týkal dodávky kvalitních subarejských otroků.¹⁷ Vyzývá ho, aby tyto otroky obstaral a poslal je k odesílateli v doprovodu vojáka jménem Ḥuzalum.¹⁸

Součástí archívu nalezeného v tomto domě je několik dalších dopisů (č. 70–83), jejich souvislost s předcházejícími dopisy však není jasná, mimo jiné kvůli tomu, že valná část dopisů z této skupiny je silně poškozena. Zdá se však, že také tyto dopisy se zpravidla týkají obchodních záležitostí.¹⁹

14) Ř. 11) ba-[l]u SÍG.ḤI.A 12) ^{MUNUS}[Ni]-šu-ja-ri-pí 13) 5 MA.NA SÍG.ḤI.A 14) ma-ḥar Nu-úr-i-lí-šu 15) a-na KÙ.BABBAR el-qé „kromě vlny (od) Nišu-jaripi jsem koupil (dosl.: vzal) za stříbro 5 min vlny od (dosl.: před) Nūr-ilīšua“.

15) Ř. 16) 1 GÍN KÙ.BABBAR ar-ḥi-iš 17) šu-bi-la-am-ma 18) lu-pu-ul-šu „posli mi rychle 1 šekel stříbra, ať ji (tj. vlnu) zaplatím!“.

16) Ř. 10) aḥ-ḥu-ja pí-i-šu-nu iš-[ti-ni-iš] 11) iš-ta-ak-nu u₄-mi-ša-am-[ma] 12) ú-ul-pa-ri-is ú a-na ma-ḥi-ra-[tim] 13) pa-nu-šu-nu ša-ak-nu „mí bratři mají k sobě blízko (dosl.: jejich ústa se nacházejí v jednotě), každý den jsou jednotni (dosl.: není (nic) rozděleno) a usilují o zisk“; k výrazu maḥīrātum (pl. od maḥīrtum) srov. AHw., s. 583a „jeweils gültiger Kurs“; CAD M/1, s. 92a maḥīrtu „commerce, commercial use“.

17) Ř. 17) SAG.İR.MEŠ nam-ru-tim 18) ú-ša-[a]ḥ-ba-la-ak-kum „poslu ti kvalitní otroky“. K výrazu namrum kvalifikujícímu otroky srov. AHw., s. 771a nawru(m) 4) „tüchtig, einwandfrei“; CAD N/1, s. 244a namru 3. „in fine shape, healthy“. K obchodu s otroky v Mezopotámii ve starobabylónském období srov. nyní VAN KOPPEN, Frans, 2004.

18) Ř. 25) SAG.İR.MEŠ SU.BIR^{KI} 26) nam-ru-tim 27) a-na Ḥu-za-lum AGA.UŠ SAG 28) pí-qí-id-ma 29) a-na ma-aḥ-ri-ja li-ib-lam „kvalitní subarejské otroky svěř vojáku Ḥuzalumovi a posli mi je!“ O koupi subarejského otroka se zmiňuje rovněž smlouva č. 99 (KD 31), datovaná do roku Aš 17+b.

19) To platí např. pro dopis č. 70, u něž je poškozeno jméno odesílatele i adresáta. Tento dopis se týká úročné půjčky ve výši 10 min stříbra. Příjemce dopisu je dále žádán, aby obstaral obilí a vlnu.

V domě č. 7 bylo objeveno i několik textů, které dokumentují obchodní a podnikatelskou činnost muže jménem Riš-Šamaš (texty č. 92–96 = KD 19+29, KD 41b, KD 43, KD 47, KD 48). Riš-Šamaš podle nich půjčoval stříbro (92–95), případně stříbro a obilí (96) spolu se slunečním bohem Šamašem.²⁰ Tyto texty naznačují, že Riš-Šamaš byl pravděpodobně zmocněncem Šamašova chrámu, který byl pověřen poskytováním půjček z chrámového majetku. Je příznačné, že v žádné z těchto dochovaných smluv není zmínka o úroku za poskytnutý úvěr, což je v souladu se starobabylónskou praxí, doloženou v jiných lokalitách (předpokládá se, že chrámy snad v souvislosti se svou úlohou v sociální sféře poskytovaly – mimo jiné – bezúročné půjčky, které byly motivovány snad humanitárními důvody). Na druhou stranu jsou v některých lokalitách z Mezopotámie doloženy i chrámové půjčky, které jsou spojeny s povinností platit úrok. Chrámovým půjčkám ve starobabylónském období je věnována studie HARRIS, Rivkah, 1960. K bezúročným půjčkám srov. SKAIST, Aaron, 1994, s. 131–133. Riš-Šamaš vystupuje také v jednom textu právního charakteru (č. 97 = KD 41a), který pravděpodobně dokumentuje spor o stříbro s jedním z jeho obchodních partnerů. Zmínka o syrském Emaru (dnešní Meskene; srov. GRONEBERG, Brigitte, 1980, s. 109) naznačuje, že se také v tomto případě jednalo o záležitost související s dálkovým obchodem. Špatný stav tabulky nám však neumožňuje rekonstruovat situaci, která je v tomto textu zaznamenána.

Zbytek archivu uloženého v domě č. 7 tvoří různé texty právního a administrativního charakteru, které zaznamenávají půjčky (č. 98 = KD 49; č. 100 = KD 39; č. 101 = KD 41c), obchod s otroky (č. 99 = KD 31), výdej obilí (č. 102 = KD 12; č. 104 = KD 50), obchod s živočišnými produkty (č. 103 = KD 20), případně nejsou zcela srozumitelné v důsledku poškození nebo přílišné lakoničnosti (č. 105 = KD 51; č. 106 = KD 52; č. 108 = KD 3; č. 109 = KD 54; č. 110 = KD 82; č. 111 = KD 84). Kuriositu, která svým obsahem výrazně vybočuje z řady textů uložených v tomto domě, představuje text č. 107 (KD 27), který je výtahem z lexikální série Šumma ālu.

Vazby těchto písemných pramenů na výše uvedené texty, které byly objeveny v budově č. 7, jsou nejasné, ovšem v některých případech lze konstatovat náznaky prosopografických souvislostí, i když identita stejnojmenných osob nemusí být vždy jistá. Tak např. Sîn-mušallim je v textu č. 99 označen jako syn Šamḥuma – zřejmě se jedná o dobře doloženého muže, který se objevuje v jiných textech z tohoto archivu (č. 60, 61, 72, 86, 88, 103). Šamḥum se podle těchto textů rovněž zabýval obchodní činností. Zajímavá je také zmínka o muži jménem Aḥu-aplu, který je označen jako syn Ḥabbasānu (č. 101 = KD 41c) – jeho otec je snad totožný se starostou, jehož archiv byl objeven

v domě č. 2; viz výše. V textu č. 103 se objevuje Maki-il (totožný s mužem, který byl zapojen do sporu o stříbro s Riš-Šamašem v textu č. 97). V tomtož textu se objevuje Šamḥum (snad identický s výše uvedeným mužem téhož jména).

Závěr

Město Harādum na Eufratu na území dnešního Iráku může sloužit jako příklad nově založeného městského sídla ve starobabylónském období (1. polovina 2. tis. př. n. l.). Jednalo se bezesporu o významné centrum území na středním toku Eufratu, které bylo nejpozději od doby babylónského krále Samsu-iluny (1749–1712 př. n. l.) součástí státu, v němž vládla I. dynastie z Babylónu. Harādum je významné z archeologického hlediska, neboť pravidelný půdorys tohoto města a jeho vnitřní uspořádání je dokladem promyšleného urbanistického plánování. Zkoumání této lokality může výrazným způsobem přispět k lepšímu pochopení městské architektury ve starověké Mezopotámii. Současně je toto naleziště významné i díky obsáhlému souboru písemných pramenů, které byly objeveny při řádných archeologických průzkumech. Máme tak k dispozici přesné údaje o nálezových okolnostech textů, což umožňuje spolehlivou rekonstrukci jednotlivých archivů. Na základě analýzy textů lze zjistit, že velká většina archivů obsahuje texty hospodářského charakteru, které se často vztahují k nejrůznějším obchodním záležitostem (dálkový obchod, úvěr, transakce s nemovitostmi). Cenné je bezesporu také zjištění, že mezi jednotlivými texty, které tvoří prokazatelně součást jednoho archivu, často existují jen relativně slabé prosopografické vazby. Tato skutečnost nás nabádá ke zvýšenému skepticizmu, pokud jde o rekonstrukce archivních souvislostí mezi písemnými prameny, které pocházejí z nelegálních vykopávek nebo ze starších průzkumů, při nichž nebyly důsledně zaznamenávány nálezové okolnosti textů. Svědčí o tom, že prosopografická kritéria nemusí představovat spolehlivé vodítko při zjišťování vzájemných vazeb mezi texty.

²⁰ Nejlépe dochovaným příkladem tohoto typu textu je č. 94; ř. 1) 3 GÍN 22 ½ ŠE KÙ.BABBAR 2) KI^oUTU ú Ri-iš-^oUTU 3) ^oSi^oZi-im-ri-E-ra-aḥ 4) DUMU Ḥa-né-e-^oIŠKUR 5) ŠU BA.AN.TI „3 šekely, 22 ½ zrnka stříbra přijal Zimrî-Erab, syn Ḥanê-Adadûv, od Šamaše a Riš-Šamaše“.

Literatura

GRONEBERG, Brigitte (1980): *Die Orts- und Gewässernamen der altbabylonischen Zeit* [Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 3]. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

HARRIS, Rivkah (1960): Old Babylonian Temple Loans. *Journal of Cuneiform Studies* 14: 126–137.

HORSNELL, Malcolm J. A. (1999): *The Year-Names of the First Dynasty of Babylon*. Vol. I: *Chronological Matters: The Year-Name System and the Date-Lists*; Vol. II: *The Year-Names Reconstructed and Critically Annotated in Light of their Exemplars*. McMaster University Press.

CHARPIN, Dominique (2004): Histoire politique du Proche-Orient amorrite (2002–1595), in: Charpin, Dominique, Edzard, Dietz Otto, Stol, Marten, eds., *Mesopotamien. Die altbabylonische Zeit* [Orbis Biblicus et Orientalis, 160/4], s. 25–480. Fribourg – Göttingen: Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht.

JOANNÈS, Francis (2006): *Haradum II. Les textes de la période paléo-babylonienne (Samsu-iluna – Ammi-šaduqa)*. Paris: Éditions Recherche sur les civilisations.

KALLA, Gábor (1999): Die Geschichte der Entdeckung der altbabylonischen Sippar-Archive. *Zeitschrift für Assyriologie* 89: 201–226.

KEPINSKI–LECOMTE, Christine (1992): *Haradum I. Une ville nouvelle sur le Moyen-Euphrate (XVIIIe – XVIIe siècles av. J.-C.)*. Paris: Éditions Recherche sur les civilisations.

PECHA, Lukáš (2001): Die *igisûm*-Abgabe in den altbabylonischen Quellen. *Archív orientální* 69: 1–20.

SAUVAGE, Martin (1995): Le contexte archéologique et la fin des archives à Khirbet ed-Diniyé – Harādum. *Révue d'assyriologie* 89: 41–55.

SERI, Andrea (2005): *Local Power in Old Babylonian Mesopotamia*. London: Equinox.

SKAIST, Aaron (1994): *The Old Babylonian Loan Contract. Its History and Geography*. Ramat Gan: Bar-Ilan University Press.

VAN KOPPEN, Frans (2004): The Geography of the Slave Trade and Northern Mesopotamia in the Late Old Babylonian Period, in: Hunger, Hermann, Pruzsinszky, Regine, eds., *Mesopotamian Dark Age Revisited. Proceedings of an International Conference of SCIAM 2000 (Vienna 8th–9th November 2002)*, s. 9–33. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Použité zkratky

Ad = Ammī-ditana

Ae = Abī-ešūḫ

AHw. = von Soden, Wolfram, *Akkadisches Handwörterbuch*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1959–81.

Aš = Ammī-šaduqa

CAD = *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago – Glückstadt: The Oriental Institute of the University of Chicago – J. J. Augustin Verlagsbuchhandlung, od r. 1956.

KD = inventární číslo tabulek z Harādum (Khirbet ed-Diniye)

Petra Belaňová

Ústav pro klasickou archeologii, FF UK v Praze

Turkménsky šperk a jeho příklady zo zbierok – Náprstkovo muzeum v Praze

Abstract

The aim of this article is a brief description of a little lot of turkmen jewels which makes part of the Central Asian collection of the Náprstek Museum in Prague and contains two pectoral ornaments and two bracelets. It can be also considered to be a tentative basic introduction to the study of turkmen jewellery in the region of Central Asia. All pieces of jewellery from the Náprstek Museum can be dated approximately to late 19th – first half of the 20th century. With these four jewels we get a nice insight into the cultural heritage and the still living tradition of the central asiatic jewellery.

Úlohou môjho príspevku je jednoduché predstavenie turkménskeho šperku a niekoľkých jeho príkladov, ktoré sa nachádzajú v zbierkových fondoch v Českej republike, konkrétne v Náprstkovom múzeu v Prahe¹. Bohatý šperk je nepochybne výrazným etnickým rysom oblasti Strednej Ázie a vo svojej tradičnej podobe bol bežne v oblasti užívaný približne do polovice 20. storočia. Podľa prítomnosti šperku v zbierkach múzeí sa dá určiť, že väčšina dnes známeho materiálu s vysokou umeleckou hodnotou patrí do 2. polovice 19. a 1. polovice 20. storočia. Už nálezy z obdobia staroveku naznačujú, že

1) Príspevok vznikol pri riešení grantu GA UK 7414/2007 „Šperk kušánské Střední Asie“.